

Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952)

Meltem Salimoğlu, Araştırmacı

ORCID: 0000-0002-8484-6526

E-posta: meltemsalimoglu@gmail.com

Özet

Bu çalışmada, anayasa hukuku literatüründe özgün örnekler olarak kabul edilen 1945 ve 1952 Anayasa değişikliklerinin analizi hedeflenmiştir. Bu değişikliklerinin özgünlüğü, Anayasa hükümlerinin kapsam ve içeriği muhafaza edilirken metinde kullanılan Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır. 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1924 Anayasası'nda yer alan bazı kelimeleri öz Türkçe olarak tanımladığı kelimelerle değiştirmiştir. 1952'de Demokrat Parti (DP) bu değişikliği iptal ederek 1924 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koymuştur. Bu değişiklikler, iki iktidar tarafından da farklı gerekçelerle yapılmış ve bu nedenle birbirine zıt hamleler olarak gözükmemektedir. Oysa benzer siyasal strateji ve ideolojik kaygılar söz konusudur. Dolayısıyla yapılan Anayasa değişiklikleri bir anlamda madalyonun iki yüzünü temsil etmektedir. Bu makalede, her ikisi de bürokratik elitin bir fraksiyonunu temsil eden CHP ve DP'nin Anayasa'nın dilinde yaptıkları bu değişiklikler, siyasal mücadelenin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Anayasa, iktidarların konumlarını güçlendirmek için kullanılmış ve anayasa değişiklikleri parti ideolojilerinin görünür kılınması amacıyla yapılmıştır. Nitekim her iki parti de dünyada önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemde değişen koşullara uygun, hak ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi odağında daha demokratik bir anayasa yapma çabasına girmemiştir. İki taraf da iktidarlarını sürdürmek için güvenli gördükleri Anayasa'yı muhafaza etmiştir. Her iki Anayasa değişikliğinde de üzerinde tartışılan tek konu dil olmuştur. 1945'te CHP, Anayasa değişikliğini Cumhuriyet inkılaplarının devamı ve devrimci bir hamle olarak göstererek inkılapları canlandırmaya ve halkı partiye yeniden tutundurmaya çalışmıştır. Diğer taraftan bürokrasi-burjuvazi ittifakının zayıfladığı, burjuvazinin etkinliğinin arttığı bu dönemde Anayasa değişikliği yapmak, bürokrasinin gücünü yeniden kazanma çabası olarak gözükmemektedir. 1952'deki Anayasa değişikliği ise DP'nin CHP'ye karşı iktidarı boyunca sürdürdüğü rövanşist tutumun yansımasıdır. DP, Osmanlıca kelimeler içeren Anayasa'yı koruyarak muhafazakâr kesimlerle diyaloğunu sürdürmeyi amaçlamaktadır. Anayasa değişikliklerinin siyasal anlamının keşfedilmeye çalışıldığı bu makalede, somut koşulların değişimi içinde 1930 yılı itibarıyla dil alanındaki siyasal-ideolojik faaliyetlerin izleri sürülerek Anayasa'daki kelimelerin değiştirilmesi kararına ulaşan sürecin her iki

iktidar açısından karşılaştırmalı analizi hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Anayasa değişikliği, Anayasanın dili, Bürokratik elit, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti.

The Constitution's Language as a Tool for the Bureaucratic Elite's Political Struggle (1945-1952)

Abstract

The study aims to analyze the constitutional amendments of 1945 and 1952, which are accepted as original cases in constitutional law studies. The originality of these amendments is due to the changes in Turkish, Arabic, and Persian words used in the text while maintaining the scope and content of the provisions of the Constitution. In 1945, the Republican People's Party (CHP) replaced some of the words defined as pure Turkish in the 1924 Constitution. In 1952, the Democratic Party (DP) by rescinding this change reenacted the 1924 Constitution. These changes were made by the two governments with different justifications, so they seemed contradictory moves. However, there are similar political strategies and ideological concerns. So, the amendments represent two sides of the coin in a sense. In this article, the changes made by the CHP and the DP, both representing a fraction of the bureaucratic elite, in the language of the Constitution are evaluated as a part of the political struggle. The Constitution was used to strengthen the positions of power and amendments were made to the ideologies of the parties visible. Thusly, both parties did not effort to make a more democratic constitution with a focus on protecting and expanding rights and freedoms, the proper of the changing conditions in a period of significant changes in the world. Both the parties preserved the Constitution which was seen as safe to maintain their power. Also, the only issue was the language discussed in the talks. The CHP showed the amendment as a continuation of the Republican revolutions and a revolutionary move, in this way, tried to revive the reforms and connect the people to the party again. Otherwise, when the bureaucracy-bourgeoisie alliance weakened and the efficiency of the bourgeoisie increased, making a constitutional amendment seems to be an effort to regain the power of the bureaucracy. The amendment in 1952 reflects the revanchist attitude of the DP against the CHP throughout its rule. The DP aimed to maintain the dialogue with the conservative sector, by preserving Ottoman words in the Constitution. In this article, in which the political meaning of the amendments is tried to be explored by the traces of the political-ideological activities in the field of language as of 1930 within the change of concrete conditions, a comparative analysis of this process, which caused the words in the Constitution to be changed, was aimed for both governments.

Keywords: Constitutional amendment, Constitution's language, Bureaucratic elite, Republican People's Party, Democratic Party.

Giriş

Anayasa, devletin kuruluşunu, işleyişini, vatandaşların devlet karşısındaki hak ve yükümlülüklerini belirleyen ve kanunların bu temel çerçeve içinde şekillenmesini sağlayan metinler olarak tanımlanır. Diğer taraftan anayasalar, "düzenledikleri toplumun güçler dengesini" (Eroğul, 1972: 173), dolayısıyla iktidarların sınıfsal niteliğini yansıttığından çıkar çatışmasının ürünleridir. Bu nedenle bir kurallar metninden ibaret olmayıp ideolojiden bağımsız değildir; bilakis "ideolojik manifestolardır" (Gönenç, 2007: 150).

Bu çalışmanın konusu, 1945 ve 1952 yıllarında yapılan Anayasa değişiklikleridir. Bu değişiklikler, sadece Türkiye tarihinde değil, dünya tarihinde de özgün örnekleri temsil eder. Bu iki düzenlemede, anayasaların esas ve içeriği korunmuş, kelimelerinde değişiklik yapılmıştır. "Dil inkılabının giremediği yasak bölge" (Özdarendeli, 1956) olarak nitelenen hukuk alanının en önemli metni, 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından devrimci bir hamle şeklinde sunulmuş "Anayasa'nın Türkçeleştirilmesi" gerekçesiyle düzenlenmiştir; bu doğrultuda Anayasa metnindeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden bazıları Türkçe kökenli kelimelerle değiştirilmiştir. 1952'de ise Demokrat Parti (DP) önce "Anayasa dilinin yaşayan dile döndürülmesi" savıyla yeni bir Anayasa hazırlanmasına karar vermiş, ardından anayasa diline müdahalenin yasamanın işi olamayacağını öne sürerek 1945'teki değişikliği iptal etmiş ve 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu yeniden yürürlüğe koymuştur. Dünyada önemli değişimlerin yaşandığı 1945 yılından 1961'e kadar Türkiye'de yapılan Anayasa değişiklikleri bu iki düzenlemeden ibarettir. Yapılan düzenlemelerle, aslında Anayasa'nın sadece "üniforması"¹ (TBMM Tutanakları, 1952: 287) değişmiştir. Bu üniforma, dönemin siyasi aktörlerinin ideolojisini yansıtmaktadır. Önce CHP, ardından DP tarafından temsil edilen bu aktörler, Türkiye'nin siyasi hayatında özellikle 1930'lar itibarıyla güçlenen, dönemin egemen sınıfları ile iş birliği içindeki bürokratik elitlerdir. 1960'lara kadar bürokratik gelenek ve bürokratik iktidar-siyasal iktidar özdeşliği canlılığını sürdürmüştür (Özbudun, 1995: 15). Dolayısıyla incelememize konu olan 1945-1952 dönemi, bürokratik yönetim geleneğinin "altın yıllarını" kapsar (Heper, 1974: 89). Bu gelenek, "resmi seçkinlerin kendilerini toplum üzerinde ve ondan özerk olan devletin ve kamu yararının tek koruyucusu" kabul ettikleri bir anlayışı ifade etmektedir (Özbudun, 1995: 9). Tek parti döneminin "ulusal ve devrimci" tabir edilen bürokratik eliti, 1950'deki iktidar değişimiyle yerini "yerel, muhafazakâr, alternatif-karşıt" şeklinde adlandırılan seçkinlere bırakmıştır (Özbudun, 1995: 15).

479 Salimoğlu M(2022). Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952). *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 477-504.

1945'te ve 1952'de yapılan Anayasa değişiklikleri odağındaki bu çalışmada, düzenlemelerin siyasal bir strateji olduğu savından hareketle, bu stratejinin ne ifade ettiği, neden ve hangi amaçlarla yapıldığı sorularına cevap aranacaktır. Çalışmada hukuki ve etimolojik değerlendirmeler dışarıda bırakılarak söz konusu düzenlemelerin siyasal anlamının keşfedilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla, değişikliklerin hukuki zemindeki yorumu ve Türk dilinin gelişimine etkisi çalışmanın kapsamı dışındadır.

Çalışmada, birincil kaynakların kullanımı hedeflenmiş, bu doğrultuda Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve Parti Grubu tutanakları, devlet arşivlerinde yer alan belgeler ve gazete haberleri metin analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Literatürde 1945 ve 1952'de yapılan değişiklikleri odak noktası olarak ele alan karşılaştırmalı bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte anayasa metinlerinin kelime haznesi, Türkçe kaynaklı ekler, kelime grupları ve cümle yapısı bakımından kapsamlı analizinin yapıldığı bir doktora tezi (zdemir, 2006) bulunmaktadır. Anayasa ve anayasacılıkla ilgili hukuk çalışmalarında ise bu değişikliklerle ilgili hukuki bir değerlendirme yapmanın zorluğundan olsa gerek, sınırlı sayıda araştırma vardır. Makalenin bu nedenle, alandaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu amaçla önce, sınıfsal ittifakların belirginleştiği, Kemalist ideolojinin yerleşmeye başladığı ve dil çalışmalarının hız kazandığı 1930'lu yıllardan 1945 Anayasa değişikliğine uzanan süreç ele alınacaktır. Aynı zamanda 1952'deki Anayasa değişikliğinin tarihsel arka planı olan bu sürecin analizinin ardından 1952'deki değişiklik incelenecektir. Çalışmada kronoloji takip edilmekle birlikte, her iki düzenlemenin birbiriyle ilişkisi, benzerlikleri ve çelişkilerinin görülebilmesi amacıyla karşılaştırmalı ve bütünsel bir analiz hedeflenmiştir.

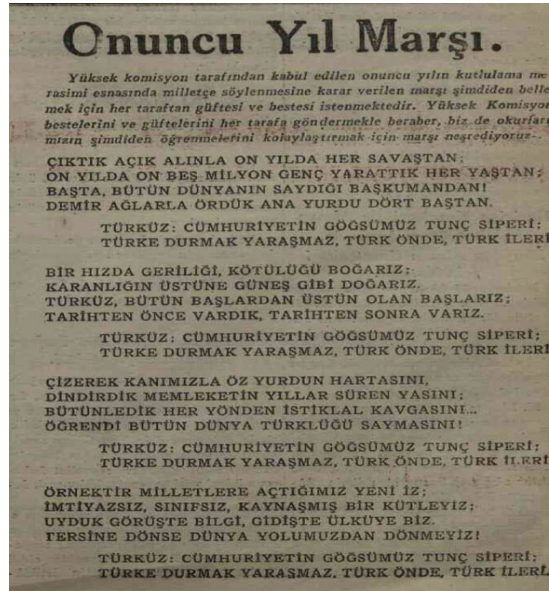
Anayasa Değişikliklerinin Tarihsel Arka Planı

1929 Dünya Buhranı ile savunmacı ekonomi politikaları bir zorunluluk halini almaya başlamıştır. Bu süreçte Türkiye de kendine özgü bir devletçi politikayı benimsemiştir. Bu politikanın özgün tarafı, Parti Genel Sekreteri Recep Peker tarafından şu sözlerle anlatılmıştır: "Bizim devletiliğimizin hkim manası, hususi teşebbüsün serbest kalmaması değildir. Biz hususi teşebbüs alanını daha geniş bir hale getiriyoruz" (Kuru, 1993: 290). Dolayısıyla bu politikanın ite egemen sınıfların güçlendirilmesi, dışta ise özellikle Almanya ile başlayan yoğun ticaret ilişkisi bakımından kapitalist sistemden bağımsız olduğu söylenemez. Bu nedenle uygulanan politikanın "devlet kapitalizmi" (Tezel, 2015: 564) şeklinde nitelenmesi daha doğrudur. O dönemde güçlenen egemen sınıflar "devletle iş gören aracı-müteahhitler ile genç sanayi sermayesinin pamuk ve tütün üreten

çiftçilerinden” oluşmaktadır (Boratav, 1982: 8). Özel sermayeyi temsil eden bu sınıflar, 1945 sonrası büyük toprak sahipleri ve tüccar ikilisi olarak DP’nin yanında yer alacak ve siyaseti yönlendirme gücüne sahip olacaktır. Ancak egemen sınıflar o dönemde, belirlenen devletçi politikayı “kendi gelişim çerçevesi” olarak kabul etmiştir (Kuruç, 1988: 50). Sınırları çizen kesim ise devleti temsil eden bürokrasidir. Dolayısıyla 1930’lu yıllarda bürokrasi ile burjuvazi arasında çıkar ilişkisi ekseninde bir denge ve uzlaşma söz konusudur.

1930’lu yıllar, İsmet İnönü’nün deyimiyle “muhalefetsiz rejim zaruretinin” (Aydemir, 1975: 436) benimsendiği bir dönemdir. Bu durum, Cumhuriyet’in yıldönümü nedeniyle yazdırılan ve dönemi sembolize eden ifadelerin yer aldığı Onuncu Yıl Marşı’na şu sözlerle yansımıştır: “imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kütleyiz” (Hakimiyet-i Milliye, 1933: 1). Özellikle 1932 sonrası ekonomik olarak oldukça zayıf olan Türkiye’de, resmî ideoloji dışındaki fikirlere tahammülsüz, otoriter bir yönetim söz konusudur. Somut sorunların çözümsüzlüğü, ideolojik düzeyde çözümü (Timur, 2013: 172), dolayısıyla devletin ideolojik olarak güçlendirilmesi ihtiyacını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu doğrultuda milliyetçi ideoloji dolaşıma sokulmuştur. 1932’de başlayan dil ve tarih çalışmaları bu stratejinin bir tezahürü olarak görünmektedir.

Resim 1: Cumhuriyet kutlamaları için yazdırılan Onuncu Yıl Marşı
(Hâkimiyet-i Milliye, 1933: 1)

12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş, aynı yıl ilk "Dil Kurultayı" düzenlenmiştir. Kurultay'da 1952'deki Anayasa değişikliğinin mimarı olacak Fuat Köprülü de yer almaktadır. O yıllarda harf inkılabını "muazzam bir dil inkılabı" şeklinde niteleyen, dilin tekâmülle gelişemeyeceğini savunan Köprülü, İslam'ın etkisiyle dilde geriye doğru tekâmül yaşandığını savunmaktadır. DP'nin 1952'de Anayasa'yı değiştirme gerekçesi olarak öne süreceği dilin tekâmülle kendi seyirinde gelişmesi gerektiği tezi, Fuat Köprülü tarafından 1932'de "Zahiri bir ilim cilasına bürünen bu iddia, bütün inkılap hareketlerine karşı daima kullanılan eski bir silah" (Levend, 1972: 413-414) şeklinde yorumlanmıştır.

1933 itibarıyla dilde özleştirme çalışmaları hızlanmış, özellikle Arapça ve Farsça kökenli kelimelere Türkçe karşılık bulma odağında ilerlemiştir. Bu çaba ve faaliyetler, Atatürk'ün kullanılan tüm kelimelerin kökeninin Türkçe olduğu tezine dayanan Güneş Dil Teorisi'ni sunduğu 1935 tarihine kadar devam etmiştir. Atatürk'ün bu teoriyle aşırılığa varan Türkçeleştirme çalışmalarını engellemeyi amaçladığı ileri sürülmektedir (Gelencik, 1993: 49). Nitekim 1935 sonrasında kelimelere Türkçe karşılık arama çabaları sona ermiş ve dil çalışmalarında yeni bir dönem başlamıştır (Levend, 1972: 439).

Bu dönemde sürdürülen faaliyetlerin siyasal görünümü, çalışmanın ilk odak noktası olan 1945 Anayasa değişikliğini doğru yorumlamamızı sağlayacaktır. CHP'nin Dördüncü Kurultayı 9 Mayıs 1935'te toplanmıştır. Atatürk Kurultay'daki nutkunda öz Türkçe kelimeler kullanmış, partinin programı ve tüzüğü de öz Türkçe kelimelerle yazılmıştır. Kurultay tutanakları, öz Türkçe ifadesiyle "tutulga" adıyla yayımlanmıştır (CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 1935). Parti Programı'nda "Türk dilinin mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi için ciddi çalışmaların devam edeceği" maddesi yer almıştır (CHP Parti Programı, 1935). Programda kullanılan 158 "öz Türkçe" kelime, program sonunda Osmanlıca karşılıkları ile birlikte verilmiştir (CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 1935: 85-87). 1935 Kurultayı'nda Kemalist rejim ve parti-devlet bütünleşmesi de resmîyet kazanmıştır. Programda ilk kez, "Kamâlizm" prensipleri parti esasları arasında yer almıştır. Parti tüzüğünde ise "Parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile birliktir" ifadesine yer verilmiştir. Nitekim 1937'de Parti'nin altı ilkesinin Anayasa'ya girmesiyle parti-devlet bütünleşmesi tamamlanacaktır. Bu durum, bir taraftan devleti temsil eden bürokratik elitin gücünü arttırmakta, ancak diğer taraftan bu grubun karşısında mevzilenmeye başlayan egemen sınıflar üzerinde baskı yaratmakta ve ideolojilerini keskinleştirmektedir.

1939, hem dünyada hem Türkiye'de bir dönüm noktasını ifade eder. Dünyada savaş, Türkiye'de Atatürk 'süz yeni bir dönem başlamıştır. CHP, Atatürk'ün

ölümünün ardından ilk olağan Kurultayı'nı, 29 Mayıs-3 Haziran 1939'da düzenlemiştir. Kurultay'da sunulan raporda, program ve tüzüğün "dil çalışmalarının son vasıl olduğu neticelere ve halkın bugünkü konuşma ve yazma diline uygun hale getirildiği" belirtilmiştir (CHP Beşinci Kurultay Zabıtlar, 1939: 25). DP'nin 1952'deki Anayasa değişikliğinin ilk gerekçesi olacak Türkçe'nin "yaşayan dile döndürülmesi" savıyla aynı doğrultudaki bu kararlar, 1939 öncesi yapılan öz Türkçe çalışmaları yok sayılmış, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yeniden kullanılmaya başlanmıştır. 1935'teki "Kurultay Tutulgası", "Kurultay Zabıtları" şeklinde adlandırılmıştır; "Parti Tüzüğü", "Parti Nizamnamesi" olmuştur. Parti programının giriş bölümünde Arapça kökenli "methal" başlığı kullanılmış, bir delegenin "giriş" kelimesinin neden kaldırıldığı yönündeki sorusu, "bu çok kullanılmamış bir kelimedir" şeklinde cevaplandırılmıştır (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtlar, 1939:86). Oysa 'tüzük' kelimesi gibi 'giriş' kelimesi de Atatürk'ün talimatıyla hazırlanan 1935 Parti Programı'nda yer alan kelimelerdir. Programın dil çalışmaları bölümünde ise şu ifade dikkat çekmektedir: "Milli dilin tekâmülü çalışmalarına devam edilecektir" (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtlar, 1939: 29). Dikkat çekici bir diğer nokta, bu eskiye dönüşün Kurultay'da tartışmasız kabul edilmesidir. Konuya ilişkin tek itiraz, Kayseri Delegesi Şükrü Nayman'dan gelmiştir. Nayman'ın "Atatürk'ün hatırasına hürmeten" nizamname adının tüzük olarak kalması talebi de kabul görmemiştir. Nayman sunuları söylemiştir:

Bu tüzük [1935'teki tüzükten bahsediyor] Kurultay'ın tasvibine arz edildiği zaman Türk'ün kaybolan dilinden aranmış, bulunmuş birçok ıstılahlarla [terimlerle] Kurultay'ın huzuruna sevk edilmişti. O gün biz ıstılahları seve seve alkışlar arasında kabul ettik... Bugün görüyorum ki yeni nizamnamede o ıstılahlar hemen hemen değişmiştir... O gün ne için alkışlarla kabul ettik... Bugün neden onu beğenmeyerek geri dönüyoruz. Anlayamadığım işte budur... Bu Atatürk'ün eseridir". (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtlar, 1939: 37)

1939'da CHP tüzüğü ve programında yapılan değişiklik ne anlama gelmektedir? İnönü'nün bu dönemde Atatürk'ün yakın çevresini görevden uzaklaştırması ve güvendiği kişileri milletvekili yapması, muhaliflerle görüşerek partiye yeniden dönmelerini sağlaması, inkılapları dizayn etme girişimi, bir bütünün parçalarıdır ve yeni devlet başkanının konumunu güçlendirme çabasının yansımaları olarak gözükmektedir. İnönü o yılları "iç işlerde yeni bir politika lüzumlu idi" sözleriyle anlatmıştır (Aydemir, 1975: 45). Ancak 'yeni' olarak ifade edilen bu politika bir değişim yaratmayacaktır. "Tek şef, tek parti ve otoriter hükümet" (Aydemir, 1975: 58) sisteminde değişen tek nokta, şefin niteliğidir; "ebedi şef" in yerini "milli şef" almıştır. Bülent Tanör tek parti rejiminde benimsenen hükümet sistemiyle anayasal sistemin başkalaştırıldığını ifade eder. Anayasa, kuvvetler

birliği ve Meclis üstünlüğü ilkelerine dayalı olmakla birlikte, söz konusu hükümet sisteminin fiiliyatta hükümete ve liderlere bağımlı bir Meclis'le yeni bir çalışma düzeni yarattığını belirtir (2008: 317). 1941-1945 döneminde Parti Genel Sekreterliği görevinde bulunan Memduh Şevket Esendal bu sistemi şöyle anlatır: “Bizim iki Anayasamız vardır: yazılmış ve yazılmamış Anayasa. Yazılmış Anayasa 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. Yazılmamış olanı ise, şimdiki fiili durumumuz yani şef sistemidir. Bu sistem kuvvetini partiden alır” (Velidedeoğlu, 1973: 25).

Savaşla birlikte yeni ekonomik tedbirler gündeme gelmiş, teoride sermayedarların kazancını hedef alan vergi politikaları, uygulamada maaşlı çalışanları ve Türkiye'nin o dönemdeki nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan kırsal kesimi etkilemiştir. Savaş yıllarındaki zorunlu tedbirler, Şevket Süreyya Aydemir'in deyiimiyle “bürokrasinin duvarlarına vurarak yıpratılmış ve tesirsizleştirilmiştir” (1975: 74). Bir taraftan vergi tahsildarı olarak görevlendirilen bürokratların yolsuzlukları, diğer taraftan karaborsa ortamından yararlanan tüccar sınıfı ve büyük toprak sahiplerinin kazancını arttırması, ezilen kesim üzerindeki sömürünün daha da ağırlaşması ile sonuçlanmıştır. Savaş yıllarında uygulanan politikalar, özellikle büyük toprak sahiplerine yeni bir kimlik kazandırmıştır; büyük toprak sahipleri devletten bağımsız hareket edebilme yeteneklerini fark ederek “alternatif bir siyasal güç” haline gelmiştir (Birtek ve Keyder, 1976: 32).

Türkiye'nin savaş döneminde enflasyon oranları, savaşa katılan ülkelerden dahi yüksektir. Sosyal ve ekonomik güvensizlik giderek artmaktadır. En temel gıda maddesi olan ekmek vesikayla dağıtmaya başlanmıştır. Ekmek kuyrukları ve bu sırada yaşanan olayların yanı sıra, bu zor koşullarda bürokrasinin imtiyazlı konumu (Ortaylı, 1998: 424) halkın tepkisini çekmektedir. Köylülerin ekmek bulamadığını Meclis kürsüsünde dile getiren (TBMM Tutanaklar, 1942: 350) Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen, çaresizlikten intihar etmeyi dahi düşünmüştür (Aydemir, 1975: 204). İşte bu koşullarda bir taraftan ekonomik mücadele sürdürülürken diğer taraftan iktidarın ideolojik olarak da güçlendirilmesi gerekmektedir. Milliyetçilik ideolojisinin yanı sıra partinin halkçılık ve devrimcilik ilkeleri de bu yolda elverişli araçlar olarak kullanılacaktır.

1941'de Arapça ezan ve kamet okunması, Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle cezaya tâbi hale getirilmiştir (TBMM Tutanaklar, 1941). Bu düzenleme, DP'nin iktidara gelir gelmez kaldıracağı ilk kanun maddesi olacaktır. 1942'de Dördüncü Dil Kurultayı düzenlenmiş, öz Türkçe çalışmaları yeniden başlamıştır. Bu kapsamda sözlük ve terim çalışmaları yapılmış, oluşturulan komisyonca tespit edilen kelime örnekleri milletvekillerine gönderilmiştir (Levend, 1972: 448). Ali Fuat Başgil dönemin tanığı olarak çalışmaların nasıl yürütüldüğünü anlatmıştır.

Başgil, CHP'nin her fakülteden öz Türkçe çalışmalarına katkı istediğini ancak düzenlenen toplantılarda üniversite hocalarının fikirlerinin önemsenmediğini ve itiraz edenlerin hakarete maruz kaldığını öne sürmüştür (2007: 23). Başgil ayrıca Teşkilat-ı Esasiye'deki değişikliğin de "istemeden" kendisinin fikri olduğunu yazmıştır. 1942'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı görevinde bulunan Başgil, görüşlerini dinlemek üzere gelen CHP heyetine, derslerin öz Türkçe yapılabilmesi için öncelikle Teşkilat-ı Esasiye'nin değişmesi gerektiğini söylediğini, bunun üzerine Hasan Ali Yücel'in "O halde biz hükümet olarak evvela Teşkilat-ı Esasiye başta gelmek üzere ana kanunları Türkçe'ye çevireceğiz" dediğini aktarmıştır (2007: 59). Dolayısıyla 1942'de kurulan Komisyon'un görevlerinden biri de Anayasa'yı yeni kelimelerle hazırlamaktır. CHP hükümetinin 1949-1950 döneminde Dışişleri Bakanlığı yapan Necmeddin Sadak ise kendisinin de dâhil olduğu 1942'deki Komisyon çalışmaları hakkında şunları söyleyecektir: "1942'de Cumhurbaşkanının emriyle Falih Rıfkı, Reşad Nuri ve diğer bir iki arkadaşıyla beraber Anayasa'yı açık ve anlaşılır Türkçe yazmaya memur edilmiştik. Günlerce çalıştık, güzel üslupla Anayasa hazırladık. Türk Dil Kurumu (TDK) beğenmedi, bir tarafa atıldı" (*Akşam*, 1952: 2). TDK'nin 1952'de hazırladığı bir raporda, 1942'de 23 anayasa taslağı hazırlandığı, bunlardan birinin kendilerine ait olduğu, ikisinin Ankara ve İstanbul Üniversiteleri ve kalan 20 taslağın milletvekilleri tarafından kaleme alındığı belirtilmiştir (*Akşam*, 1952: 131). Üniversite temsilcileri ve milletvekillerinin önerilerinin kabul görmediği dikkate alındığında Anayasa taslağının esasen TDK tarafından hazırlandığı söylenebilir.

Savaş yıllarında CHP'nin egemen sınıflarla mesafesini yeniden ayarlamaya çalıştığı söylenebilir. 1942'de İnönü Meclis açış konuşmasında toprak sahiplerinden "batakçı çiftlik ağası", tüccarlardan "vurguncu" şeklinde bahsetmiştir. Aynı konuşmasında bürokrasiye yönelik eleştirileri ise, sayıları "birkaç kişi" ile sınırlı olan "ihtiraslı politikacılar" sözleriyle karşıladığı görülmektedir (TBMM Tutanaklar, 1942: 4). Oysa egemen sınıflarla iş birliği içindeki bürokratlar da bu dönemde "harp zenginleri" içinde yer almıştır (Timur, 2013: 200). 1943'te suistimal, irtikâp [rüşvet], ihtikâr [vurgunculuk] ve pahalılığın nedenleri ve alınması gereken önlemleri araştırmak amacıyla bir Komisyon oluşturulmuştur. Komisyon raporunda da İnönü'nün düşüncesi ile aynı doğrultuda yorumlar yer almaktadır. Raporda, geçim zorluğu nedeniyle "kötü yola sapanlar" iki grupta ele alınmıştır. İlk grupta ahlaki zaafa düşerek ufak tefek gelir elde etmek isteyenler, ikinci grupta ise olağanüstü halleri fırsat bilerek büyük servet elde etmek hırsıyla hareket edenlerden bahsedilmektedir (BCA, 1944: 12). İlk grup bürokrasiyi, ikinci grup büyük toprak sahipleri ve tüccarları ima etmesine karşın, raporda, devletin neredeyse tüm kurumlarında işlenen rüşvet, suiistimal suçları

ve cezalar ayrıntılarıyla yazılmıştır. 1943-1946 döneminin anlatıldığı bir başka belgede de CHP, egemen sınıfları “memlekete yalnız midesiyle bağlı olan unsurlar” şeklinde nitelenmektedir (BCA, 1946: 15). Görüldüğü üzere, devlet ve egemen sınıflar arasındaki çıkar çatışması bürokrasi-burjuvazi ittifakını giderek zayıflatmaktadır. Tek parti iktidarına karşı ilk muhalefet de işte bu dönemde, parti içindeki egemen sınıf temsilcileri tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. İhtikâr Komisyonu’nun parti grubu görüşmelerinde Başbakan Şükrü Saracoğlu’nun gizli oyla güvenoyu talebi, 57 karşı oyla sonuçlanmıştır (Burçak, 1979: 34). Aynı yıl Toprak Mahsulleri Kanunu görüşmelerinde Hükümet açıkça eleştirilmiştir (TBMM Tutanaklar, 1944: 68-70). Zira kanun, egemen sınıfların kazancını tehdit etmektedir.

Gazeteci Nimet Arzık’ın deyimiyle 1945’e kadar “bir zümre savaşın keyfini çıkarırken” (1966: 18) nüfusun çoğunluğunu oluşturan kesim ise vergi yüküyle ve yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum özellikle kırsal kesimde yaşayanların iktidara karşı tutumunu belirleyici etkenlerden biridir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndan Anayasa’ya

1944 Haziran ayında “Türk Harfleriyle Bastırılacak Altın Paranın Şekli Hakkında” adıyla bir kanun teklifi görüşülmüştür (TBMM Tutanaklar, 1944). Anayasa değişikliğinden altı ay önce görüşülen bu teklif, dikkat çekici bilgilere ulaşmamızı sağlar. Cumhuriyet’in ilk altın paraları 1924’te Arap harfleri ile piyasaya sürülmüştür. Kanunla amaçlanan, Cumhuriyet’in kuruluş yıldönümünde paranın Arap alfabesi yerine Latin harfleriyle basılmasıdır. Teklifte, paranın üzerine “hâkimiyet milletindir” ifadesinin yazılacağı belirtilmiştir. Kanun görüşmelerindeki tartışma işte bu ifade etrafında yaşanmıştır. Zira TBMM Genel Kurul Salonu’nda “hâkimiyet milletindir” yerine öz Türkçe kabul edilen “egemenlik ulusundur” sözü yer almaktadır. Kanuna muhalefet eden ve Anayasa Komisyonu’nu eleştiren milletvekilleri Arapça kökenli hâkimiyet ve millet kelimelerinin kullanılmaması gerektiğini, bunun irtica olduğunu, inkılabın ilerlemesi ve korunması yönünde zâfiyet yaratacağını ifade etmiştir (TBMM Tutanaklar, 1944: 213-214). Ancak Anayasa Komisyonu Başkanı, Teşkilat-ı Esasiye’de hâkimiyet milletindir ifadesinin yer aldığını, paranın üzerinde de bu şeklin korunması gerektiğini savunmuştur: “Yarın Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hâkimiyet bilakaydüşart milletindir tabiri yerine egemenlik ulusundur tabirini aynen alacağına dair elimizde bir şey yoktur... Bu [hâkimiyet-i milliye ifadesinin paranın üzerinde yer alması], Teşkilat-ı Esasiye’ye sadakatten başka bir şey değildir” (TBMM Tutanaklar, 1944: 215).

Resim 2: TBMM Genel Kurul Salonu'nda 1927'de "hâkimiyet milletindir" ve 1935'te "egemenlik ulusundur" levhasının yer aldığı fotoğraflar²

Dolayısıyla 1924 Anayasası'nın üçüncü maddesi olan "Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir" ifadesinin altı ay sonra değışecek Anayasa'da nasıl yer alacağına o günlerde karar verilmediğı görölmektedir. Görüşmelerde bir milletvekili de Teşkilat-ı Esasiye değışikliği çalışmalarının başladığını, ancak henüz "proje halinde" olduğunu söylemiştir. İtirazlar üzerine Komisyon'a iade edilen tasarinın bir ay sonraki görüşmelerinde "hâkimiyet milletindir" sözünün "yeni devletin temelini ve ruhunu yansıtan kutsal prensibin ifadesi" olduğu belirtilmiş ve tasarı bu şekilde kanunlaşmıştır (TBMM Tutanaklar, 1944).

Bu görüşmelerden beş ay sonra 14 Kasım 1944'te (*Ulus*, 1944: 1) Anayasa'nın Türkçeleştirilmesi amacıyla bir Komisyon kurulmuş ve hazırlanan rapor, 6 Ocak 1945'te Meclis'e sunulmuştur. Bu Komisyon, 1952 Anayasa değışikliği sürecinde en çok eleştirilen konuların başında yer alacaktır. Ancak eleştiriler sadece DP'liler tarafından yapılmayacak, 1940'lı yıllarda görüşlerini açıkça dile getiremeyen bazı CHP milletvekilleri de 1942'deki Komisyon gibi 1944'teki Komisyon çalışmalarının da baskı altında ve özensiz yürütüldüğünü anlatacaktır.

1952'de gazetecilerle basın toplantısı düzenleyen Adnan Menderes'in, CHP'nin önemli isimlerinden Falih Rifki Atay'la arasında geçen konuşma, 1944'teki Komisyon çalışmalarının nasıl yapıldığını anlamak bakımından önemlidir.

487 Salimoğlu M(2022). Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952). *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 477-504.

Görüşme, gazetelere şöyle yansıyacaktır:

Falih Rıfki Atay yanındaki Necmeddin Sadak'a hitapla: "bunu [Anayasa'dan bahsediliyor] seninle biz yaptık değil mi Necmeddin" diye sormuş ve sonra şu izahatı yapmıştır: "Bize anayasa metnine mümkün mertebe fazla yeni kelime koyun. Çünkü siz 100 kelime koyarsanız Meclis bunların 50'sini kabul edecektir" dediler. Söylediklerini yaptık. Başbakan, Falih Rıfki Atay'ın sözlerine şu ilavede bulundu: "Ve hepsi kaldı değil mi?" Atay: "Hepsi kaldı ne demek üstelik denetlemek (murakabe) gibi bizim koymadıklarımızı da ilave ettiler. (Cumhuriyet, 1952: 5)

Necmeddin Sadak da 1952'deki bir yazısında şu ifadeleri kullanacaktır: "Ömründe iki satır yazmamış olanların bilmece çözer gibi öz Türkçe kelime arama ve uydurma merakı ve yarışına kapıldıklarını... hayretle temaşa etmişim [seyretmişim]... Eski devrin büyük hatası Anayasa'nın dil bahsini mebuslardan seçilmiş bir Komisyon'a havale etmesi olmuştur... Anayasa... şef sistemine göre hazırlanmıştır" (Akşam, 1952: 2).

Anayasa görüşmeleri 10 Ocak 1945'te tek oturumda tamamlanmıştır. Komisyon Raporunda, Tasarı, devrim hareketlerinin bir parçası olarak sunulmuş, Anayasa'nın herkesçe anlaşılır olmasının, Türkçeleştirme hareketine hukuk ve devlet dilini de dâhil etmenin amaçlandığı belirtilmiştir. Raporda üç aşamalı bir süreçten bahsedilmiştir. İlk aşamanın 1942'de başladığı ve iki ayrı heyet tarafından hazırlanan değişiklik tekliflerinin milletvekilleri, bürokratlar, üniversite heyetleri ve dil uzmanlarına gönderildiği, ikinci aşamada bu kişilerce yapılan değerlendirmelerle ikinci bir tasarı hazırlandığı ve 1945'te tüm bu çalışmaların 30 kişilik bir Komisyon tarafından değerlendirilerek tasarının düzenlendiği ifade edilmiştir. Ancak yukarıda aktardığımız üzere Anayasa'nın oldukça kısa sürede ve ilgili çevrelerin görüşleri dikkate alınmadan hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Değişiklik görüşmelerinde Anayasa'nın "milli dille yazıldığı" ve Türkçeleştirilmesinin "milli bir başarı" olduğu vurgulanmıştır (TBMM Tutanaklar, 1945: 42). Osmanlıca, "bir sınıf tarafından kullanılan sapık bir dil" şeklinde anılmıştır. Anayasa değişikliğinin partinin halkçılık, devrimcilik ve milliyetçilik prensiplerinin güçlendirdiği ifade edilmiştir. 1950'de DP Milletvekili olacak CHP'li milletvekili Feridun Fikri Düşünsel 1945 görüşmelerinde en coşkulu konuşmayı yapan isimlerden biridir. Düşünsel şu sözleri söylemiştir: "Türk milletinin tarihinde büyük bir gün... Billur gibi parıl parıl parlayan güzel latife Türkçe kelimeleri Türkçe köklerden bularak gayet güzel su gibi akan bir hukuk dili tesis etmiş olacağız" (TBMM Tutanaklar, 1945: 47).

1935 Parti Programı metninde olduğu gibi, 1945'te hazırlanan Anayasa metninin sonunda da öz Türkçe kelimeler Osmanlıca karşılıkları ile yer almıştır. Bu listeye 1935'te öz Türkçe kelime olarak kabul edilen ancak 1939 Kurultayı'nda kaldırılan bazı kelimelerin de yeniden eklendiği görülmektedir. Örneğin 1939'da parti programından çıkartılan tüzük kelimesi, 1945'te yeni Anayasa'da şu açıklamayla yer almıştır: "Tüzük kelimesi nizam, kanun, nizamname, kanunname manâları ile tarihi bir kelimemizdir. İçtüzük terkinde olduğu gibi nizamname manâsı ile canlandırılması uygun görülmüştür" (TBMM Tutanaklar, 1945: 9). Tüzük kelimesinin siyasal hayattaki ilginç yolculuğu, bu çalışmada incelenen Anayasa değişikliklerinin çelişkilerini yansıtan bir örnektir. Tüzük kelimesi 1935'te öz Türkçe bir kelime olarak Parti Programı'nda yer almış, 1939'da kullanılmayan kelime olduğu gerekçesiyle Parti Programı'ndan çıkarılmış, 1945'te öz Türkçe Anayasa çalışmaları kapsamında bu kez tarihi bir kelime olması gerekçesiyle hem Anayasa'ya hem parti programına dâhil edilmiştir. Tüzük kelimesi, 1952'de Anayasa'dan çıkarılacak, 1961 Anayasa'sı yürürlüğe girene kadar "Türkçe'nin gelişimine engel teşkil eden uydurma tabirlerden" biri olarak kabul edilecektir (TBMM Tutanaklar, 1954).

1942'de Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce tarafından bir önerge ile Meclis gündemine gelen ancak "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na muhalif" olduğu gerekçesiyle görüşülmeyen (TBMM Tutanaklar, 1942: 59) Osmanlıca ay adlarının Türkçeleştirilmesi de 1945'teki Anayasa değişikliği görüşmelerinde kabul edilmiştir. Yukarıda detaylarını aktardığımız 1944 yılı Haziran ayında görüşülen "Türk Harfleriyle Bastırılacak Altın Paranın Şekli Hakkında" teklifinde "egemenlik ulusundur" ifadesinin korunmasını isteyen milletvekilleri, 1945 Ocak ayında yeni Anayasa'daki "egemenlik milletindir" ifadesini itirazsız kabul etmiştir. 1945 Anayasa değişikliğinin ardından 11 Nisan 1945'te TBMM İçtüzüğü de öz Türkçe kelimeler eklenerek değiştirilmiştir.

1945'te CHP, köylünün toprak sahibi yapılması amacıyla büyük toprak sahiplerinin arazilerine sınırlandırma getiren Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu kabul etmiştir.³ Bu kanun, bürokratik elitin egemen sınıfların güçlenmesini önlemek amacıyla başvurduğu son çare olarak gözükmektedir. Kanun, CHP ve toprak sahipleri arasındaki ittifakın sona ermesi bakımından tetikleyici olacak, böylece "siyasi iktidarın egemen sınıflarca fethedilmesi" aslında savaştan hemen sonra tamamlanacaktır (Boratav, 1984: 44).

489 Salimoğlu M(2022). Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952). *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 477-504.

Resim 3: 1945 Anayasa değişikliğine ilişkin *Ulus* gazetesinde yayımlanan haber (1945:1)

Anayasa'dan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği, Türkiye'den toprak ve üs taleplerinde bulunmuş, Türkiye bu gerekçeyle iki kutup tarafından temsil edilmeye başlanan Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) tarafında yer almıştır. 1947 itibarıyla başlayan ABD yardımları, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası üyelikleri ile ekonomik yönden ABD'ye giderek bağımlı hale gelen Türkiye, ABD hegemonyasının ideolojik gerekliliklerini ise dozu gittikçe artan antikomünizmle karşılamıştır.

1945 sonrasında Türkiye'de liberalizm, serbest piyasa sisteminin desteklenmesiyle, muhafazakârlık ise "komünizme karşı din" sloganıyla güçlenmiştir. 1946'da kurulan DP, muhalefetini bu iki ideoloji üzerinden yürütmüştür. Bu ideolojiler, egemen sınıfların çıkarlarıyla da örtüştüğünden, CHP'den uzaklaşan egemen sınıfların, siyasal temsilci olarak DP'yi tercih ettikleri görülmektedir. CHP, bu süreçte desteğini kaybettiği egemen sınıflarla yeniden uzlaşma çabası içine girmiştir. Nitekim Toprak Kanunu'nun uygulamasından geri adım atılması, laiklik ve devletçilik ilkesinin partinin Yedinci Kurultayı'nda revize edilmesi,⁴ imam hatip kurslarının ve İlahiyat Fakültesi'nin açılması, okullarda

din eğitiminin başlaması gibi uygulamalar bu çabanın tezahürüdür.

Çok partili sisteme geçişle birlikte rejime, Kemalizme, inkılaplara, tek partili döneme muhalif görüşler DP öncülüğünde dile getirilmeye başlanmıştır. DP'nin devletçilik ve laiklik eleştirilerinin yanı sıra seçim çalışmaları süresince "yeni yazı yerine eski yazı propagandası" yaptığı bazı belgelerden anlaşılmaktadır (BCA, 1946: 2). DP cephesinde ilk eleştiriler Fuat Köprülü tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Köprülü CHP'nin dil çalışmaları için oluşturduğu komisyon ve kurulları "dekor" (*Vatan*, 1945: 2) Anayasa'nın yeni kelimelerle yazımını ise "resmi argo", "düzme devlet dili" (*Vatan*, 1945-1948: 2) şeklinde nitelemiştir. Köprülü Anayasa dilinin nasıl değiştirildiğini şöyle anlatmıştır: "Baştakilerin emir ve keyfine uymayacak en küçük söz söylemek, söyleyeni ekmeğinden mahrum etmek gibi korkunç bir netice verirdi... Yukarıdan gelen emir tesirini icra etti ve en az yüzde seksenin vicdanen taraf olmamasına rağmen bu iş de oybirliğiyle kabul edilip geçti" (*Vatan*, 1948: 2-4).

DP'nin hem harf inkılabı hem de Türkçeleştirme çalışmaları eleştirisinde düşünsel kaynaklarından birinin Ali Fuat Başgil olduğu söylenebilir. Zira Başgil'in bu konudaki yazıları incelendiğinde, DP'nin 1952'de Anayasa düzenlemesini benzer ifadelerle gerekçelendirdiği görülecektir. Başgil 1945 itibarıyla yayımlamaya başladığı yazılarında "hükümet zoru" ile sürdürülen Türkçeleştirme faaliyetlerinin "uydurma dil" yarattığını, bu dilin "nesiller arasında ayrılığa" neden olduğunu ve "manevi bünyede yara açtığını" savunmuştur (2007: 9). Dil konusunda "ırkçılık" yapıldığını belirten Başgil, "yaşayan Türkçe'nin" uydurma kelime ve terimlerden temizlenmesi gerektiğini belirtmiştir (2007: 89).

1950 seçimleri öncesinde her iki Parti de Anayasa değişikliği konusunda vaatlerde bulunmuştur. Seçim konuşmalarında Anayasa değişikliğini "ana istikamet" olarak niteleyen İnönü, Anayasa'nın "demokratik hayatın gerekliliklerine göre değiştirilmesini ve devrini tamamladığını" dile getirmiştir. İnönü, anayasa meselesinin "rejimin istikrarı ve devletin güvenliği için" önemli bir dava olduğunu belirtmiştir. Anayasa'dan partinin altı ilkesinin de çıkarılacağını söyleyen İnönü, 27 senelik tecrübenin çalışmalara yansıtacağını ifade etmiştir (Turan, 1983: 119-120). DP de Anayasa değişikliği vaadine hem parti programında hem de seçim beyannamesinde yer vermiştir. DP lideri Adnan Menderes hükümet programını anlattığı konuşmasında Anayasa değişikliği ile ilgili şunları söylemiştir:

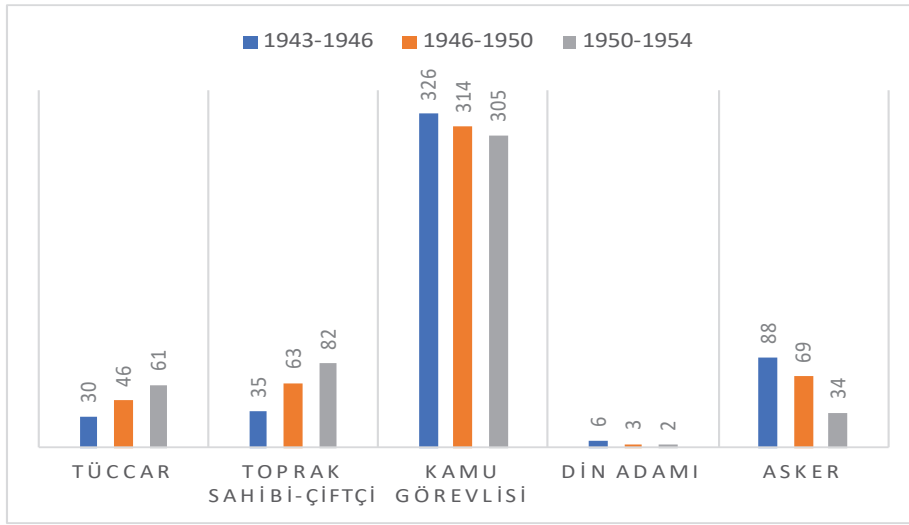
Anayasa'da vatandaş hak ve hürriyetlerine ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller hazırlayıp huzurunuzda arz etmek kararındayız. Bunun sebebi, bugünkü Anayasa'nın kuvvetler birliği esasına dayanması ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kâfi

491 Salimoğlu M(2022). Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952). *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 477-504.

teminat altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olmak itibarıyla millet hâkimiyeti yerine tek parti hâkimiyeti kurulmasına mâni olamamış bulunmasıdır. (TBMM Tutanaklar, 1950: 30)

1950’de iktidarın DP’ye geçmesi, yapısal bir değişim yaratmamıştır. “Milli” sloganıyla işleyen kapitalizm, bürokratik vesayetten kısmen özgürleşen “komprador” kapitalistlerce yürütülmektedir. Bürokratik yönetim geleneği ise devam etmektedir. Ne egemen sınıflar ne onların işbirlikçisi durumundaki bürokratik elitler değişmiştir. Meclis’te DP’ye destek veren toprak sahipleri ve tüccarlar sayıca artmakla birlikte CHP kadrolarından gelen bürokratların üstünlüğü devam etmektedir (Bkz. Şekil1).⁵ Esasen iktidar, “bir işbirlikçiden diğer işbirlikçiye geçmiştir” (Tanör, 2010: 146). Bu nedenle yukarıda Menderes’in yaptığı iddialı açıklamalara rağmen DP de Anayasa’yı tek başına değiştirme gücünü kazandığı halde “kendisini daha yakın bir kamusal denetim altına sokacak” (Heper, 1974: 137) bir Anayasa değişikliği yapmaktan kaçınacaktır.

Şekil 1: 1943-1954 Döneminde Milletvekillerinin Meslek Dağılımı

DP ilk icraat olarak Arapça ezan yasağını kaldırmıştır nitekim İslamcı bir parti olmamasına karşın hem muhalefeti döneminde hem de iktidarı süresince dini siyaseten başarıyla kullanan bir partidir. Öyle ki, muhafazakâr çevrelerce “dini kurtaran parti” şeklinde anılmıştır (Tunaya, 1998: 49). Arapça ezan yasağının kaldırılması, 1941’de Arapça ezan okunmasını cezaya tâbi hale getiren CHP’ye karşı bir meydan okuma olarak görünmektedir. Meclis’teki ilk konuşmasında “Kanunlarımızda, itiyatlarımızda [alışkanlıklarımızda] ve telakkilerimizde

[anlayışlarımızda] tek parti devrinden arta kalan ne varsa tam anlamıyla tasfiye edeceğiz” (TBMM Tutanaklar, 1950: 30) diyen Menderes, ilk adımı atmıştır. İktidarı süresince DP, bu rövanşist tutumunu sürdürecektir, Anayasa düzenlemesi de bu tutumun görünümünden biri olacaktır.

DP, Anayasa değişikliğini iktidarının ikinci ayında bir dil meselesi olarak gündeme getirmiştir. Dolayısıyla programında yer verdiği şekliyle “daha demokratik bir Anayasa yapmak” amacıyla olmadığı anlaşılmaktadır. İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol, Anayasa’nın ikinci maddesinde yer alan “Devlet dili Türkçedir” fıkrasının tefsirine ilişkin bir önerge vermiştir. Sarol’un önergesinde kullandığı ifadeler, yukarıda sözlerini aktardığımız Ali Fuat Başgil’in yorumlarını hatırlatmaktadır: “Senelerden beri devam eden şef sisteminin lüzumsuz, kanunsuz tazyik ve tehditleriyle milli dilimizde ihdas edilen buhranın gittikçe daha kesifleştiği... her çeşit resmiyet yoluyla ve zorla tutturulmaya çalışılan uydurma dil daha şimdiden nesiller arasında korkunç bir ayrılık yaratmış, milletin manevi bünyesinde yaralar açmıştır” (TBMM Tutanaklar, 1950: 572).

Anayasa Komisyonu’nca gerçekleştirilen iki haftalık bir “ilmi tetkikatın” ardından Sarol’un tefsir talebine verilen cevap, aynı zamanda DP’nin Anayasa düzenlemesinin temel gerekçelerini oluşturacaktır. Buna göre, yaşayan halk dili resmi dilden ayrılmaktadır; resmi dil bir sürü uydurma kelime ve istihlarla doludur; kimsenin anlayamadığı bir devlet ve hukuk dili yaratılmıştır (TBMM Tutanaklar, 1950: 572-573). Komisyon Sözcüsü Ferit Alpiskender, CHP’nin Atatürk’ten sonra “ırkçılığa gitmek suretiyle Türkçülerin ilmi yolundan uzaklaştığını” savunmuştur. Alpiskender’in “Biz bugünkü Anayasa’nın değiştirilmesinden önceki Anayasa’nın eski şeklini değil, onun tabii seyriyle ve sadeleşerek devam eden şeklini arzuluyoruz” sözleri ise dikkat çekicidir (TBMM Tutanaklar, 1950: 581). Bu sözler, DP’de Teşkilat-ı Esasiye’ye dönüşmesi düşüncesinin o günlerde gündemde olmadığını göstermektedir. Görüşmelerde uydurulmuş dilin tefsir yoluyla atlamayacağı ve bir tadil kanunuyla düzeltilmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece bu önergeyle Anayasa değişikliği için ilk adım atılmıştır.

1950’de DP Grubu’nda “Anayasa’nın yaşayan dile çevrilmesi” amacıyla prensip kararı alınmış, Şubat 1951’de Anayasa Komisyonu çalışmalarına başlamıştır. Anayasa ile ilgili grup toplantılarına yansıyan tartışmalar da dil meselesi etrafındadır. Ancak Konya Milletvekili Fahri Ağaoğlu’nun Nisan 1951’de verdiği önerge bir istisnadır. Ağaoğlu, Anayasa’nın hürriyet, demokrasi ve insan hakları bakımından ele alınması, kanunların Anayasa’ya uygun hale getirilmesi ve bu yolla DP’nin programında vaat ettiği Anayasa değişikliğini gerçekleştirmesi amacıyla ideal bir tasarı hazırlamıştır. Dil konusu da bir madde olarak tasarının

içindedir (BCA, 1951: 1-2). 1952'de DP Grubu'nda gündeme getirilen tasarı görüşmelerinde Ağaoğlu, 14 Mayıs'ın bir inkılap olduğunu ve bu inkılabın yeni bir Anayasa'ya ihtiyaç duyduğunu dile getirmiştir. Başbakan Menderes adına konuşan Hidayet Aydıner tasarıya ilişkin şunları söylemiştir: "Yeni bir Anayasa'nın lüzumu hakkında fazla bir ihtilaf yoktur... Yalnız Başbakanımızın tereddüt ettiği bir nokta vardır. Şimdiden harekete geçmek acelecilik olmaz mı? Ortada bir Anayasa buhranı varmış gibi bir dedikodu çıkar, mesaiye engel olur ve tecdid-i intihabata [seçimlerin yenilenmesine] gitmek mecburiyetinde kalırız endişesi mevzubahistir" (DP Meclis Grubu Zabıtları, 1952: 17-21).

Anayasa değişikliğinin dil ekseninde yapılması eğilimi toplantılarda belirginleşmeye başlamıştır. DP içinde bu görüşe en şiddetli muhalefet eden isim, Sadri Maksudi Arsal'dır. Arsal konuşmasında, bu yönde bir değişikliği "ciddiyetten mahrum bir nümayiş, bir oyun" olarak nitelemiştir (DP Meclis Grubu Zabıtları, 1952: 30). Görüşmelerde, yapılacak düzenlemenin bir Anayasa değişikliği olarak adlandırılmaması da ilginç bir noktadır. Örneğin Samet Ağaoğlu, Anayasa değişikliği yapmanın "siyasi bir vaziyet" olacağını dile getirmiştir (DP Meclis Grubu Zabıtları, 1952: 16-17). Adnan Menderes ise "Anayasa meselesinin bütün vatandaşlara huzursuzluk verecek bir mesele" olduğunu söylemiştir (Zabıtlar, 1952: 26-29). Dolayısıyla teoride bir değişiklik gibi düşünülmeyen ancak pratikte bir Anayasa değişikliği olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yeniden yürürlüğe konulması fikri, grupta tartışılmaya başlanmıştır. Sadri Maksudi Arsal grupta alınan prensip kararının Anayasa'nın yaşayan dile döndürülmesi amaçlı olduğunu, Teşkilat-ı Esasiye'ye dönülmesi için yeniden karar alınması gerektiği görüşündedir. Arsal şunları söylemiştir: "Mevcut Anayasa'yı değiştirerek Eski Kanun-i Esasi'nin [aynen alınmıştır] iade edilmesine itiraz ediyorum... Bu şekilde bir hareket Atatürk inkılabına karşı bir nümayiş telakki edilecektir... Osmanlı edebiyatı, Divan edebiyatı bilhassa saltanat devrinin bize bıraktığı feci hazin bir abidedir... Osmanlı lisanı ölmeye mahkûmdur... Bu lisan bugün can çekişmektedir" (DP Meclis Grubu Zabıtları, 1952: 9).

Arsal'ın bu sözleri DP'liler tarafından tepkiyle karşılanmış, Osmanlıcanın "milli dil" olduğu savunulmuştur. Ferit Alpiskender, Arsal'ın konuşmasına cevaben aslen Tatar Türk'ü olan Arsal'ın Türk olmadığını ima eden şu sözleri söylemiş, sonradan özür dilemek durumunda kalmıştır: "Sadri Maksudi Bey memleketimize iltica eden sayın bir arkadaşımızdır... Bu memleket kendisine profesörlük, milletvekilliği vermiştir. Fakat buna rağmen bu milletin milli dilini baltalamak ve milletin tarihi... [tutanaklardan aynen alınmıştır] ... Milli dilimize hürmet göstermesi lazım..." (DP Meclis Grubu Zabıtları, 1952: 24).

Komisyon toplantılarında da tartışmalar iki görüş etrafında sürdürülmüştür.

İlki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadilleriyle aynen alınması, ikincisi ise eski kelimelerin "yaşayan dile" çevrilmesi. Menderes, Meclis görüşmelerinden bir gün önce Grup toplantısında yaptığı konuşmada Atatürk'ün yolunu seçeceklerini söyleyerek grubun desteğini almıştır:

Ya rücu edeceğiz... yahut 45 metni üzerinde bir başka tercüme yapacağız... yahut da 1945'e irca etmekle iktifa edeceğiz... Bu noktada rücu etmek mevzu bahis değildir... Anayasa'yı mutlaka yaşayan dile çevirmek mevzu bahis değildir... 1945'e kadar olan kanuna dilde çok inkılapçı olduğuna hepimiz ittifak ettiğimiz Atatürk dahi tahammül göstermiştir... Bizim tahammül etmememiz için bir sebep yoktur. (DP Meclis Grubu Zabıtları, 1952: 30-33)

DP Grubu'ndaki fikir ayrılıkları ve çelişkiler Meclis görüşmelerine de yansımıştır. Kanun tasarısı Meclis'e önce "İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ve 203 Arkadaşının Anayasa Teklifi" adıyla 8 Aralık 1952'de gelmiştir. Bu tasarı, "Anayasa'nın yaşayan dile döndürülmesi" yani "uydurma" kabul edilen kelimelerin Anayasa metninden çıkarılması amacıyla yazılan metindir. Komisyon Raporu'nda bu görüş savunulurken Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yürürlükteki Anayasa'nın yerine konulması önerisinin "Metindeki birtakım terkip ve tabirlerin kullanılamaz hale gelmesi, inkılabı uymadığı" gerekçesiyle kabul edilmediği belirtilmiştir. Anayasa değişikliği, 24 Aralık 1952'de bu kez "İzmir Milletvekili Zühtü Hilmi Velibeşe ve 185 Arkadaşının 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Yeniden Meriyete Konulmasına Dair Kanun Teklifi" adıyla Meclis gündemine gelmiştir. Bu teklifte ise 1924 Anayasası'na geri dönülmesi kararı yer almaktadır. Komisyon Raporu'nda bu kez Anayasa'nın yaşayan dile dönülmesi düşüncesinin "Yüksek Meclis'in kelime ve istihlamlar üzerinde bir tasarrufu bulunması hissini vermesi" gerekçesiyle reddedildiği belirtilmiştir. Özetle DP, birbirine tamamiyle zıt tezleri, Meclis'e sunduğu tekliflerde bir ileri bir geri adımlarla şekillendirmiştir. Örneğin DP Milletvekili Halide Edip Adıvar "yaşayan dile dönülmesi" kararının sunulduğu ilk teklifin Meclis görüşmelerinde, "bu tasarı ne geriye tamamiyle dönmek ne de yepyeni bir şeyler yapmak iddiasında değildir; ikisi ortası bir yol tutulmuştur" (TBMM Tutanaklar, 1952: 302) sözlerini kullanmıştır. Bu konuşma yapılırken DP henüz, Adıvar'ın sözleriyle "tamamiyle geri dönmek" kararını vermemiştir.

Anayasa değişiklik teklifinin Meclis'teki görüşmeleri adeta DP'nin gövde gösterisine dönüşmüştür. CHP ırkçılıkla ve uydurmacılıkla suçlanmıştır. CHP'nin görüşmelerde 1945 değişikliğini savunmadığı ve DP'nin eleştirilerini karşılayamadığı görülmektedir. DP Milletvekili Sadri Maksudi Arsal grup toplantılarında olduğu gibi Meclis görüşmelerinde de dil meselesinin yasama yoluyla halledilemeyeceği ve Atatürk inkılaplarına zarar vereceği düşüncesini

dile getirmiş, bu anlamda DP Milletvekili olmasına rağmen muhalefetin rolünü üstlenmiştir.

CHP döneminde 1944'te Anayasa değişikliği için kurulan Komisyon'da görev almış olan Reşat Şemsettin Sırer CHP adına yaptığı konuşmada 1945'te yapılan Anayasa değişikliğini çok partili rejime geçiş ve rejim karşıtı hareketlerle ilişkilendirmiştir. Çok partili dönemde siyasi rakiplerin inkılaplar konusunda tavizlerini engellemek amacıyla olduklarını belirten Sırer "Bunun için dil inkılabının elde ettirdikleri de mümkün olan vasıtaların en kuvvetlisi ile tahkim etmeliydi [güçlendirmeliydi]" sözlerini söylemiştir (TBMM Tutanaklar, 1952: 148). Oysa Anayasa'nın değiştirildiği 10 Ocak 1945'te çok partili döneme geçiş gündemde değildir. İsmet İnönü'nün çok partili rejime geçiş düşüncesinden ilk kez 19 Mayıs 1945'te bahsettiği bilinmektedir (Turan, 1983: 33). Ayrıca söz konusu dönemde rejime yönelik eleştiriler açıkça yapılamadığından inkılaplara ya da rejime yönelik bir tehditten bahsetmek de mümkün değildir.

TBMM görüşmelerinde CHP adına konuşan Faik Ahmet Barutçu ise DP'den hak ve özgürlüklerle ilgili bir değişiklik beklediklerini ancak DP'nin "esaslı bırakarak sıva ile meşgul olduğunu" belirtmiştir (TBMM Tutanaklar, 1952: 159). Bir anlamda itiraf olan bu sözler, aslında her iki partinin de yaptığı Anayasa değişikliğinin niteliğini özetlemektedir.

Görüşmelerde en ilginç konuşma, 1945 değişikliğinde de sözlerini aktardığımız eski CHP'li yeni DP'li Feridun Fikri Düşünsel'e aittir. 1945'te değişikliği "tarihi bir gün" sözleriyle anlatan Düşünsel, 1952'de aynı coşkusunu muhafaza etmekle birlikte fikirlerinde tam zıt bir noktadadır. Düşünsel konuşmasına şu sözlerle başlamıştır: "İşte o gün geldi. Bu hakikat, bu güneş günü geldi." Konuşmasında 1944'te oluşturulan Dil Komisyonu çalışmaları hakkında bilgi veren Düşünsel, çalışmaların "kelime uydurarak" geçtiğini ve uydurulan kelimeler üzerindeki tartışmaların bir oyun havası içinde "kazandık, kaybettik" şeklinde yapıldığını anlatmıştır (TBMM Tutanaklar, 1952: 151-152). Düşünsel'in bu iddialarına Meclis görüşmelerinde CHP tarafından bir cevap verilmemekle birlikte CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde aynı günlerde Bingöl milletvekili olan Düşünsel'in vekili olduğu il için çalışmadığı, Bingöl'e katkı sağlamadığı iddiaları yayımlanmıştır (*Ulus*, 1952: 1-2). Diğer taraftan Ulus gazetesi, Anayasa değişikliğini hazırlayan ve TBMM görüşmelerinde konuşmalarıyla öne çıkan DP milletvekillerinin fotoğraflarına da ilk sayfasında yer vermiştir (*Ulus*, 1952: 1). Dolayısıyla, CHP'nin bu süreçte konuya ilişkin eleştirilerini Meclis'te değil, Ulus gazetesi aracılığıyla dile getirdiğini söyleyebiliriz.

Resim 4: 1952 Anayasa değişikliği sürecinde Ulus gazetesindeki haberler (1952: 1-7)

DP'nin hazırladığı Anayasa değişikliği metninde Teşkilat-ı Esasiye'ye tam sadakat söz konusudur. Bir milletvekilinin kanunun "meriyete konulması" ifadesinin "yürürlüğe konulması" şeklinde değiştirilmesi teklifi dahi Teşkilat-ı Esasiye'de 'yürürlük' kelimesi olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir (TBMM Tutanaklar, 1952: 408). 1952 değişikliğinden yaklaşık iki yıl sonra TBMM İçtüzüğü, TBMM Dâhili Nizamnamesi adıyla değişecek, 2 Mayıs 1927 tarihli İçtüzük kabul edilecektir (TBMM Tutanaklar, 1954).

DP'nin Anayasa konusundaki tutumu 1950'den 1952'ye şöyle bir seyir izlemiştir: önce Anayasa'da hak ve özgürlükler ekseninde değişiklik yapılacağı vaat edilmiş, daha sonra Anayasa'nın yaşayan dile döndürülmesi amacıyla bazı kelimelerin değiştirileceği açıklanmış ve son olarak 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yeniden kabul edilmiştir. DP'nin, başlangıçta Anayasa değişikliği konusunda daha kararlı ve radikal olduğu görülmektedir. Örneğin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Mart 1951'de yaptığı açıklamada "Milli Eğitim Bakanlığı'nın adını Maarif Vekâleti olarak değiştirecek olursak, tabiidir ki bu surette Bakanlığın ismi değişecektir" (*Cumhuriyet*, 1951: 6) derken, değişikliğin kabulünün ardından 31 Aralık 1952'de yaptığı açıklamada "Anayasa'da vardır diye eski kelimeleri kullanacak değiliz" açıklamasını yapmıştır (*Cumhuriyet*, 1952: 6). DP'deki bu tutum değişikliğinin o dönemde DP'ye yönelik kamuoyunda gittikçe artan irtica eleştirileriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Özellikle Kasım 1952'de

gazeteci Ahmet Emin Yalman'a yapılan suikast girişimi sonrasında DP siyasi adımlarını bir süreliğine daha dikkatli atmaya başlamıştır. Zira suikast girişiminin DP'nin de desteklediği milliyetçi-muhafazakâr çevrelerce düzenlendiği iddia edilmiştir.

Resim 5: 1952 Anayasa değişikliğinin DP'nin yayın organı Zafer ve CHP'nin yayın organı Ulus gazetelerinde yer alan haberleri (1952: 1)

Anayasa değişikliği konusu özellikle 1954 sonrası bu kez dilden ya da kelimelerden bağımsız olarak CHP tarafından sıklıkla gündeme getirilecektir. CHP'nin Anayasa değişiklik talepleri şöyledir: "hukuk devleti, sosyal adalet, emniyet (güvenlik) esaslarına dayanan bir devlet sistemi... hak ve özgürlüklerin açık ve güvenceli biçimde anayasallaştırılması... yaşamada dengelemeyi sağlayacak çift Meclis sisteminin kabulü... Meclis Başkanlık Divanı'nın tarafsızlığının sağlanması, Meclis'te söz hürriyetinin ve yasama dokunulmazlığının güvenceye bağlanması... yasamanın yürütmeyi denetlemedeki etkinliğinin artırılması... Anayasa Mahkemesi'nin kurulması..." (Tanör, 2008: 358). CHP'nin iktidarı döneminde demokratik bir Anayasa değişikliği yapmamasının pişmanlığını yaşadığı söylenebilir. İnönü'nün Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır'a söylediği sözlerde bu tutum açıktır: "Çek, Anayasa'yı değiştirmeden, İkinci Meclis'i kurmadan, zemini tam hazırlamadan milleti bunlara teslim etmenin cezasını çek" (Arzık, 1966: 44). İnönü'nün bu görüşünü Parti'deki önemli isimlerden Nihat Erim de 25 Ekim 1960-24 Aralık 1960 tarihleri arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi

tarafından düzenlenen Anayasa Seminerleri'nde Şu sözlerle paylaŐacaktr: "1945'te çok partili hayata geçmezden önce Anayasa üzerinde durulsa çok iyi olurdu. Sonradan karŐılaŐılan kötülükler nlenmiŐ olurdu" (Abadan, 1962: 253).

Sonuç

1945'teki Anayasa değişikliği, ilerici, devrimci ve demokratik, 1952'deki değişiklik ise gerici, karşı devrimci ve antidemokratik Şeklinde yorumlanmaktadır. Çalışmada bu sınırlı hareket alanının dıŐına çıkılarak, daha geniŐ bir perspektifte değerlendirme hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda yapılan analizde, iki Anayasa değişikliğinin karŐıtlıklarından ziyade özdeŐlikleri ortaya çıkarılmıŐtır. Her iki düzenleme de egemen sınıflarla iş birliği içindeki bürokratik elit gruplar tarafından yapılmıştır. 1945'te CHP, savaş sonrası yıpranan iktidarını ideolojik olarak güçlendirmek amacıyla devletin en güçlü sembollerinden biri olan Anayasa'yı siyasal mücadelesinde kullanmıştır. 1952'de DP'yi temsil eden bürokratik elit ise rövanşist bir tutumla Anayasa'yı deęiŐirmiŐtir. Dolayısıyla her iki düzenlemede de Anayasa bir g gösterisinin aracı konumundadır. 1945'te resmî ideolojinin güçlendirilmesi ve halkın devrimlere yeniden tutundurulma çabası, 1952'de resmi ideolojiyi eleştiren bir partinin kendi ideolojisini kurma çabası vardır. Bunun için her iki parti de aslında farklı kaygılarla da olsa geçmiŐe döner. CHP ideolojisini yeniden inŐa için 1930'larda olduğu gibi devrimlerin dinamizmini canlandırmak ister, DP ise CHP'nin iktidar olduğu dönemle politik hesaplaŐmaya girer. Bu doğrultuda iki parti de kimliğini ve ideolojisini Anayasa üzerinden tanımlamıştır.

Bülent Tanör'n deyimiyle "anayasa rehaveti" içindeki bürokratik elitler, "oğulcu, özgürlükçü ve katılımcı" bir demokrasi yerine oğunluku bir demokrasi anlayıŐına uygun olan ve iktidarlar için "frensiz bir yönetim anlayışı" (2008: 360-362) sunan 1924 Anayasa'sını güvenli bir liman olarak grmŐtir. Her iki iktidar da bireysel hak ve özgürlüklerin geniŐlemesi, teminat altına alınması, siyasete eŐit ve zgr katılım, kolektif haklar ya da sosyal hakları düzenleyecek bir Anayasa değişikliğinden yana olmamıŐtır. 1945-1952 döneminde demokratikleŐme önündeki engel, söz konusu bu değişiklikleri içeren bir Anayasa'nın yapılmamıŐ olması değildir. Zira bu düŐünce, Anayasa'ya kutsal bir rol atfetmek anlamına gelir. Bürokratik elitlerin siyasal geleneği bu noktada açıklayıcı olabilir. Bu gelenekte sömürüyü ve eŐitsizlięi yok sayan sınıfsız, homojen, çeliŐkisiz toplum anlayışı içkindir. CHP halkçılık ilkesiyle, DP ise gelenekçilik ve muhafazakârlık söylemiyle sınıfsız toplum yanılısamasını srdrmŐtir. Diğer taraftan 1947 itibarıyla Türkiye, ABD'ye bağımlı bir ülke haline gelmiştir. Yeni ve özgürlükçü her düŐüncenin komünistlikle itham edildiği

koşullarda hak ve özgürlüklerin Anayasa ile garanti altına alınması ya da kitlelerin Anayasa güvencesiyle örgütlenmesi, ABD'nin ideolojisini benimseyen iktidarları zor durumda bırakabileceği gibi, önemli bir kitleyi yönlendirme gücüne sahip egemen sınıfların çıkarına da ters düşmektedir.

Sonuç olarak, 1945 ve 1952'deki Anayasa değişiklikleri, bürokratik elitlerin siyasal mücadele aracı olarak kullanılmış, öz Türkçeye dönüş ya da yaşayan Türkçenin kullanımı gibi görünürdeki amaçlarına dahi ulaşamamıştır. Zira günümüzde her iki Anayasa'da da yer alan kelimeler kullanılmaktadır. Bir tarafın "uyduruk Türkçe", diğer tarafın "ağdalı Osmanlıca" şeklinde andığı bu kelimeler, girilen siyasal hamlelerle ne tümüyle ortadan kaldırılmış ne de canlandırılmıştır. Zira "Anayasaları yaşatan veya öldüren şey, içlerindeki kelimecikler değil, dışlarındaki hayattır" (Soysal, 1962: 12).

Sonnotlar

1 Türkiye Köylü Partisi'nin kurucularından Cezmi Türk, Anayasa değişikliğini, "üniforma değişikliği" şeklinde tanımlamıştır (TBMM Tutanaklar, 1952: 287).

2 Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Egemenlik_kayıtsız_şartsız_milletindir. Son Erişim Tarihi, 25/06/2021.

3 Şekil, milletvekillerinin TBMM Albümü'ndeki meslek bilgileri doğrultusunda bu çalışma için hazırlanmıştır (2010).

4 CHP'nin Yedinci Kurultayı ile ilgili detaylı bir analiz için bkz. Yazar, 2020.

5 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 1945'te kabul edilmiş ancak uygulanmamıştır. 1950 seçimlerinden önce Tarım Bakanı'nın hazırladığı yeni bir kanunla büyük toprak sahiplerinin arazileri yerine Hazine arazilerinin dağıtım kararı alınmıştır (Yön, 1962: 11). 1955'te DP, Kanun'un 24 maddesini değiştirecek, 1973'te Kanun yürürlükten kalkacaktır (Keyder ve Pamuk, 1984-1985: 54).

Kaynakça

Abadan N (1962). 1960 Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler. SBF Dergisi, 17 (2), 251-280.

Akşam (10.12.1952). Anayasa'nın Sadece Yazılış Tarzını Değiştirmenin Sırası mı?. 1-2.

Azık N (1966). *Bitmeyen Kavga*. Ankara: Kurtuluş Matbaası.

Aydemir Ş S (1975). *İkinci Adam*. Cilt 2, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Salimoğlu M(2022). Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952). *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 477-504. 500

Başgil A F (2007). *Türkçe Meselesi*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

BCA (06.04.1951). Konya Milletvekili Ali Fahri Ağaoğlu'nun Anayasa Tasarısı Hazırlanması ile İlgili Teklifi. Yer No: 30-1-0-0-44-259-8.

BCA (22.01.1944). CHP Meclis Grubu Başkan Vekilliği'ne Gönderdiği Raporları. Yer No: 490-1-0-0-267-1063-1.

BCA (26.10.1946). Halkı Partiden Soğutan ve Acilen İzalesi Lazım Gelen Amiller Hakkında, CHP Tokat Milletvekili Galip Pekel'in Raporu. Yer No: 30-1-0-0-42-249-13.

Birtek F ve Keyder Ç (1976). Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri, Çev. N İmer, *Birikim Dergisi* 22, 31-40.

Boratav K (1982). *Türkiye'de Devletçilik*. Ankara: Savaş Yayınları.

Boratav K (1984). Savaş Yıllarının Bölüşüm Göstergeleri ve Rantlar Sorunu. *Yapıt Dergisi*, 43-48.

Burçak R S (1979). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş*. Ankara: Olgaç Yayınları.

CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (1939). TBMM Açık Erişim. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/829/197603320_1939.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Son erişim tarihi, 21/06/2021.

CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (1935). TBMM Açık Erişim. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/852>. Son erişim tarihi, 21/06/2021.

CHP Parti Programı (1935). TBMM Açık Erişim. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/549/197000602.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Son erişim tarihi, 19.01.2021.

Cumhuriyet (21.12.1952). Başbakanın Dün Yaptığı Basın Toplantısı. 5.

Cumhuriyet (31.12.1952). Eğitim Bakanı: "Anayasa Dilini Kullanacak Değiliz" Diyor. 1-6.

Cumhuriyet. (13.03.1951). İmla ve Terimler İşi Islah Edilecek. 1-6.

Çavdar T (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*. Ankara: İmge Kitabevi.

DP Meclis Grubu Zabıtları (1952). TBMM Mikrofilm Arşivi (08.04.1952; 13.05.1952; 16.12.1952).

501 Salimoğlu M(2022). Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952). *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 477-504.

- Eroğul C (1972). *Anayasayı Değiştirme Sorunu*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Gelencik R (1993). *Dil ve Politika*. Ankara: Fe Yayınları.
- Gönenç L (2007). Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56 (1), 145-168.
- Hâkimiyet-i Milliye. (28.09.1933). Onuncu Yıl Marşı. 1.
- Keyder Ç ve Pamuk Ş (1984). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler, *Yapıt Dergisi*, 52-64.
- Kuruç B (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, Cilt 1, Ankara: SBF Yayınları.
- Kuruç B (1993). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)*, Cilt 2, Ankara: SBF Yayınları.
- Levend A S (1972). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ortaylı İ (1998). İkinci Dünya Savaşı'nda Şehirlerde Hayat. İçinde: *Altıncı Askeri Tarih Seminerleri Bildirileri 1*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 422-436.
- Özdarendeli N (10.01.1956). Dil İnkılabının Giremediği Yasak Bölgeler. *Türk Dili Dergisi*, 215-216.
- Özdemir H (2006). Cumhuriyet Tarihinde Hukuk Dilindeki Değişmeler ve Gelişmeler. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Soysal M (1962). *Anayasa Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Tanör B (2008). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanör B (2010). *Anayasal Gelişme Tezleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM Albümü 1920-2010 (2010). Cilt 1-2. Ankara: Gökçe Ofset.
- TBMM Tutanakları (01.11.1942). Birleşim: 1, Cilt: 28.
- TBMM Tutanakları (08.12.1952). Birleşim: 14, Cilt: 18.
- Salimoğlu M(2022). Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952). *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 477-504. 502

TBMM Tutanakları (10.01.1945). Birleşim: 22, Cilt: 45.

TBMM Tutanakları (12.02.1954). Birleşim: 42, Cilt: 28.

TBMM Tutanakları (12.05.1944). Birleşim: 55, Cilt: 10.

TBMM Tutanakları (12.07.1950). Birleşim: 21, Cilt: 1.

TBMM Tutanakları (17.12.1954). Birleşim: 18, Cilt: 18.

TBMM Tutanakları (19.04.1944). Birleşim: 44, Cilt: 9.

TBMM Tutanakları (23.05.1941). Birleşim: 55, Cilt: 18.

TBMM Tutanakları (24.05.1944). Birleşim: 60, Cilt: 10.

TBMM Tutanakları (24.12.1952). Birleşim: 21, Cilt: 18.

TBMM Tutanakları (29.05.1950). Birleşim: 3, Cilt: 1.

Tezel Y (2015). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1929-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Timur T (2013). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Tunaya T Z (1998). *İslamcılık Cereyanı*, Cilt 3, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Yayınları.

Turan İ (1983). *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1944-1950*. Ankara: İnönü Vakfı Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1952). *Dil Davası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ulus (08.12.1952). Türk Gençleri Türkçe Kelimeleri Kaldırıp Arapça ve Farsça Sözcük Koymaya Önyak Olanları Tanıyınız. 1-3.

Ulus (10.12.1952). Temiz Türkçe'yi Anayasa'dan Çıkarmak İsteyenler. 1-7.

Ulus (11.01.1945). Türkçe Anayasa Meclisten Geçti. 1.

Ulus (13.12.1952). Feridun Fikri Düşünsel'e Cevap. 1-2.

Ulus (15.11.1944). Anayasa'nın Türkçeleştirilmesi ve Mali Yılbaşının Değiştirilmesi İçin İki Komisyon Kuruldu. 1.

503 Salimoğlu M(2022). Bürokratik Elitlerin Siyasal Mücadele Aracı Olarak Anayasa'nın Dili (1945-1952). *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 477-504.

Ulus (25.12.1952). Anayasa'nın Dili Osmanlıca'ya Çevrildi. 25.12.1952. 1.

Vatan (11.10.1945). İlim, Politika Aleti. 1-4.

Vatan (30.10.1948). Düzme Devlet Dili Nasıl Yapıldı. 2-4.

Velidedeoğlu H V (1973). *Türkiye'de Üç Devir*. Cilt 2, İstanbul: Sinan Yayınları.

Yön (27.06.1962). Nereden Nereye Geldik (Toprak Reformunun Hikâyesi). 10-11.

Zafer (25.12.1952). 1945'ten Evvelki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Kabul Edildi. 1.